

Радмило МАРОЈЕВИЋ, Београд

МЕТОДОЛОШКА ПИТАЊА ОНОМАСТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА

0. У ономастичким истраживањима, како оним примарним (биљежење ономастичке грађе и ономастичких података), тако и оним секундарним (типолошке, етимолошке и компаративно-историјске ономастичке студије), веома су битна методолошка питања која се базирају на компаративно-историјском аспекту језичких појава. Истраживач мора бити свјестан који се проблеми јављају у сваком формално-граматичком и семантичком типу ономастичких појава и који су подаци нужни да би његова анализа била свестрана и потпуна. На примјерима из црногорске ономастичке садашњости и ономастичке прошлости могу се показати нека од методолошких питања која имају посебан значај.

1. У топонимији највећи број питања искрсава на релацији између форме и њених могућих семантичких извора. Колико су та питања значајна показаћемо на ојконимима Никшића и Никшићке Жупе.

1.1. Историјски топоним *Onogošt*, који се у писаним изворима појављује и у облику средњега рода *Onogošte*, у науци је досад тумачен на два начина. Историчари тврде да је *Onogošt* топоним готског поријекла, настао од имена војводе који се звао *Anagast*. У старим дубровачким латински писаним споменицима топоним се појављује у лику *Anagastum*.¹ Пољски ономастичар Роспонд сматра да је *Onogošt* поименичени посесивни придјев изведен суфиксом *-jъ* од личног имена *Onogostъ*.²

¹ Види: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, dio IX, obradio T. Maretić, Zagreb, 1924—1927, str. 6; Т. Никчевић, *Остаци материјалне културе и писана документа*, у књ.: *Никшић*, Загреб, Графички завод Хрватске, 1972, стр. 21—33.

² S. Rospond, *Топоними на -jъ*, Македонски јазик, 1979, XXX, стр. 134.

Са творбено-семантичког аспекта Роспонд је неоспорно у праву: *Onogošt* се заиста укључује у веома раширене посесиве на *-jъ*, име *Onogostъ* може бити по својој структури словенско — имена на *-gostъ* била су честа у словенском свијету, а први дио имена може бити показна замјеница *onъ* сложена са *gostъ* помоћу интерфикса *o*. Историјска је, међутим, чињеница и да је топоним посвједочен у латинским изворима у лику *Anagastum*.

Могуће су, према томе, двије претпоставке: или је топоним не само по својој структури него и по постанку словенска формација па је у несловенски (романски) језички систем ушао творбено и морфолошки адаптиран у облику *Anagastum*, или је обрнуто топоним несловенског поријекла па су Словени страном *Anagastum* творбено-семантички адаптирали у лику *Onogoštъ*, тј. 'Оногостов (град)'. Која је од претпоставки вјероватнија или која се може лингвистички доказати?

Вјероватнија је и лингвистички се може доказати друга претпоставка: да је топоним несловенског поријекла и да је у језику романског и поромањеног становништва у вријеме доласка Словена у ове крајеве гласио *Ānāgāstūm*. С обзиром на то да у прасловенском није било кратког *ā* и да је индоевропско *ā* у словенском дало *o*, да је индоевропско *ū* на словенском терену дало *ъ* и да је дјеловао закон отвореног слога,³ са сигурношћу се може узети да су Словени романизирано *Ānāgāstūm* „чули“ и примили у фонетском лику **Onogostъ*. Пошто се топоним односи на град, лик *Onogostъ* је творбено адаптиран у облику **Onogost-jъ* по моделу словенских назива градова, тј. у облику *Onogoštъ*. Словени су, према томе, осмислили име из туђег језичког система као посесивни придјев (masculinum) на *-jъ* од личног имена *Onogostъ*. Уколико је постојало овакво име међу Словенима то би значило да је страни топоним у језичком осјећању само идентификован као словенски. Додајмо, на крају, да је романско становништво у приморским градовима касније име мјеста примило у словенском облику, чиме објашњавамо ортографску неуједначеност топонима у латинским изворима (*Anagastum* у старијим — *Onogoste* у новијим).⁴

1.2. Топоним *Никшић* би могао бити по своме поријеклу или облик masculinum-а или облик neutrum-а посесивног придјева са суфиксом *-*ъ* (послије губљења полугласника добијен је нулти суфикс: *ъ > ∅*) од патронима *Nikšić*. Многи ојконими у Шумадији настали су, како смо показали на другом мјесту, преображајем облика средњег рода типа *Рајковиће* у облике

³ Види: Р. Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика*, I, *Фонетика*, Београд, „Научна књига“, 1968, стр. 19 и даље.

⁴ Види примјере у цит. раду Т. Никчевића.

мушког рода типа *Рајковић*.⁵ За *Никшић* се ова могућност са доста сигурности може искључити: 1° нема потврда за средњи род у писаним изворима; 2° мјесто је и прије ове номинације било насеље градског типа па је ономотолошко значење топонима *Никшић* било 'Nikšić grad', тј. Никшићев град или град Никшићā (антропоним *Никшић* значио је 'Никшин син' или 'Никшин потомак'); 3° у црногорској топонимији запажен је процес плурализације топонима на *-иће* (*Баошиће*, neutrum сингулара → *Баошићи*, masculinum плурала), а није запажен процес њихове маскулинизације у сингулару.

1.3. Ојконим *Југовићи* са данашњег гледишта је plurale tantum masculinum. Он то може бити и по своме поријеклу, али исто тако може бити резултат плурализације некадашњег облика средњег рода. На сличну појаву у непосредној близини указује алтернативни облик датива (*Магнићу/Магнићима*) микротопонима *Магнићи* који је у Никшићком пољу забиљежио Д. Петровић.⁶ Истраживач мора испитати што је могуће већи број типова употребе топонима да би евентуално открио трагове некадашњег његовог творбено-семантичког лика. Ми смо, на примјер, у једном писму житеља села Југовићи (Никшићка Жупа) сасвим случајно открили синтагму „за наше прелијепо Југовиће“⁷ која показује заправо да је топоним најприје гласио *Jugoviće (= Југовићево) *selo*, касније је елипсом именице *selo* остало *Jugoviće*. Како је синтагма *идем у Југовиће* (neutrum сингулара) схваћена као *идем у Југовиће* (masculinum плурала) показано је у цитираном раду.⁸ Увјерљивост плурализације *Југовиће* → *Југовићи* поткрепљују сличне појаве у непосредној околини (*Магниће* → *Магнићи*) и у другим крајевима Црне Горе (топоним *Баошиће* у говору становника других мјеста често долази у плуралу — *Баошићи*).

1.4. На подручју Никшића и Никшићке Жупе запажени су топоними који представљају некадашње облике дуала. Међу њима су и два ојконима, *Рубежа* и *Кута*.⁹ У биљежењу топонима који имају плуралис деклинацију неопходно је указати на род и број. Уколико постоје индиције да је неко plurale tantum заправо стари дуал, истраживач не мора то питање дефинитивно ријешити, али је неопходно да има у виду

⁵ Р. Маројевић, *Прасловенска adjectiva possessiva tuna Tvorimitič* (од патронима типа *Tvorimitič*), њихова судбина и трагови у словенским језицима, Јужнословенски филолог, 1982, књ. XXXVIII, стр. 104—107.

⁶ Д. Петровић, *Микротопонимија Никшићког поља*, Прилози проучавању језика, књ. II, стр. 134.

⁷ Писмо Подружнице ССРН Југовићи од 14. априла 1982. Запазио сам такође „разлијеже цијело Југовиће“ у говору Радинка Маројевића, који је рођен и одрастао у Југовићима.

⁸ Види нап. 5, стр. 107.

⁹ Р. Маројевић, *Постанак топонима Кута*, Ономотолошки прилози, књ. II, стр. 153—154; *Постанак топонима Рудежа и Рубежа*, Ономотолошки прилози, књ. III, стр. 151—154.

ову могућност и да посебну пажњу обрати на геоморфолошке одлике терена. У доказивању дуалског поријекла наведених топонима ми смо најприје одбацили могућност да су топоними страног поријекла помоћу сљедеће аргументације: 1° да су несловенског поријекла топоними са номинативом на *-a* не би у словенски деклинациони систем ушли као плуралски облици; 2° околни ојконими су словенског поријекла; 3° у топонимима се распознају словенске морфеме — коријени *kət-* и *rəb-* и суфикс *-ežь*. У доказивању дуалског поријекла топонима, поред расправе о морфолошким одликама процеса прерастања дуала у плурал, значајну потврду нашли смо у геоморфолошким карактеристикама терена: село Кута се састоји од двије јасно издвојене увале, док се насеље Рубежа донедавно налазило на „два краја“, поред ријеке Бистрице и поред ријеке Грачанице.

У топонимији Црне Горе има значајних остатака двојине. Поред историјског топонима *Кома* (данас *Комови*), то су микротопоними у Пиви *Студенца*, *Дола*, *Пода*,¹⁰ Белић наводи *Свѣтā Врѣча*, *Рѣџа*, *Близанца*.¹¹ Због овакве релативне бројности трагова дуала, истраживач црногорске ономастике не смије да занемари овај аспект. У значајне ономастичке податке овдје, као и у многим другим случајевима, спада и опис самог локалитета.

1.5. Бројни су у Црној Гори топоними настали топонимизацијом предлога и именичког облика. Процес топонимизације може бити остварен у различитом степену, чак и на релативно малом подручју. Као примјери могу нам послужити топоними *Заград* (село) и *Подград* (велики засеок, заправо горњи дио села Моракова). Уколико бисмо у ономастичкој грађи дали податке типа:

Зàгрāд, т. (село)

Пòдгрāд, т. (засеок)

не бисмо исказали неке битне ономастичке податке, неопходне за даља истраживања. У топониму *Заград* потпуно су поименичени предлог *за* и именица *град*, па имамо: *идем нā Загрāд* (село је на већој надморској висини од сѣлā у долини Грачанице, што условљава употребу предлога *на*), *идем сā Загрāда*. У топониму *Подград* нијесу потпуно срасли предлог *под* и именица *град*, они се и данас у неким синтаксичким условима осјећају као предлошко-падешка веза, па имамо: *идем пòд Грāд*, *долазим испод Грāда*. У оба случаја топоними су мотивисани релацијом према средњовјековним градским утврђењима (оба утврђења се налазе на брдима).

¹⁰ Топонимију Пиве сакупља Мара Тијанић.

¹¹ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деклинацијом*, 5. изд., Београд, „Научна књига“, 1972, стр. 68.

1.6. Творбено-семантичке одлике неких топонима не упућују на алтернативно објашњење. Тако топоним *Мораково* представља облик средњег рода посесивног придјева, изведеног суфиксом *-ov* од личног имена *Morak са првобитним значењем 'Мораково село'.¹² Топоним *Бјелдшевина* изведен је именичким суфиксом *-ina* од основе посесивног придјева *Бјелошев*, а имао је значење 'оно што је од Бјелоша остало'. Плуралски облик *Крстоваче* изведен је именичким суфиксом *-ača* од основе посесивног придјева *Крстов* са вјероватним првобитним значењем 'Крстове њиве' или 'Крстове ливаде'. Топоним пак *Дуџице* могао би бити изведеница помоћу суфикса *-ica* од основе посесивног придјева *Диш (придјев на *-ј* од хипокористика *Дука*) са првобитним значењем 'Дукине њиве' или 'Дукине ливаде'. Аналитички облик *Старо село* не захтијева коментар, а прва компонента топонима *Миоље поље* је *neutrum* посесивног придјева изведеног суфиксом *-ј* од личног имена *Mihol*, дакле *Mihol'e* (= Михолово) *pol'e*.¹³

2. У антропонимији пажњу ономастичара заслужују, између осталих, и следећа питања.

2.1. У којој су мјери присутни и граматички разграничени мушки антропоними (лична имена или хипокористици) типа *Сва*, *Миш'а* од женских антропонима типа *Сава*, *Миш'а*? Да ли ове старе односе слабе новији облици типа *Саша*, *Вања* (који са истим акцентом долазе и за мушка и за женска лица)?

2.2. На који начин се граматички понашају и творбено адаптирају хипокористици типа *Зоки*? Како се исказују граматички односи у реченици кад је *Зоки* женски хипокористик и да ли тај облик долази уопште у реченици осим номинатива и вокатива? Како се творбено адаптирају у живом језику мушки хипокористици типа *Зоки*, *Вуки* — у облику *Зокиј-*, *Вукиј-* (*Зоки*, *Зокија*; *Вуки*, *Вукија*), у облику *Зокин-*, *Вукин-* (*Зокин*, *Зокина*; *Вукин*, *Вукина*), или на неки трећи начин?

2.3. Посебну пажњу треба посветити презименима, како оним примарним, званичним, тако и секундарним презименима или породичним надимцима. Запажа се, на примјер, да секундарна презимена немају исту употребу као званична презимена (она долазе у реченицама типа *они су Минићи*, *ја сам Минић*, а не долазе уз лична имена).

2.4. Обично се у ономастичким истраживањима код нас заповљају патроними, а заслужују пажњу како описни патроними типа *Марко Перов*, *Милена Станишина*, тако и евентуални остаци патронимичког значења облика на *-ić*. Ми смо, на примјер, запазили да у селу Моракову облици на *-ić* могу имати патронимичко значење, али само у множини —

¹² Р. Маројевић, *О постанку топонима Морача*, Зборник за филологију и лингвистику, 1979, књ. XXII/2, стр. 86.

¹³ Види први рад у нап. 9.

Петровићи у значењу 'Петрови синови' (или у значењу 'Петар и његова породица').

2.5. Прасловенска категорија имена по мужу данас се чува само у траговима, какви су антропоними типа *Албертова* 'Албертова жена, Албертовица' у Боки Которској.¹⁴ Али се зато чувају именичке изведенице од придјевске основе типа *Перовица* и типа *Перовача* 'Перова жена', као и аналитички облици: посесивни придјиви од мужевог имена уз лично женско име (тип *Јелена Јагошева*). Све ове различите облике исказивања семантике имена по мужу значајно је забиљежити на теренским ономастичким испитивањима. То исто важи за женска презимена типа (*Коса*) *Смиљанића*,¹⁵ изведенице типа *Тијануша*, настале од презимена (*Тијанић*), и слична образовања.

3. У овом нужно кратком саопштењу покушали смо да укажемо на значај изграђивања метода ономастичких истраживања који ће омогућити бољи и свестранији опис и тумачење у овој сложеној области лингвистичког испитивања у којој се укрштају различити слојеви значења и разни временски планови.

Радмило МАРОВИЧ, Белград

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Резюме

В работе даются методологические указания с сравнительно-исторического аспекта на материалы топонимии и антропонимии Черногории. При этом объясняется происхождение ряда топонимов. Исторический ойконим *Оногошт* возник в результате словообразовательной адаптации славянами романизированной формы *Anagastum*. Ойконим *Никшић* по происхождению представляет собой форму мужского рода отпатронимического притяжательного прилагательного. В топониме *Југовићи* < *Југовиће* автор обнаруживает форму среднего рода отпатронимического притяжательного прилагательного. Ойконимы *Рубежа* и *Кута* представляют собой окаменевшие формы двойственного числа. Топонимы *Заград* и *Подград* возникли в результате топонимизации предлога и существительного.

¹⁴ Р. Маројевић, *Прасловенска имена по мужу, његови трагови и судбина у српскохрватском језику*, Књижевност и језик, 1982, XXIX, стр. 233.

¹⁵ Види нап. 5, стр. 101.

ПРИЛОЗИ У ДИСКУСИЈИ

(13. маја, послѣ подне)

АСИМ ПЕЦО

Неколико ријечи о рефератима другарице Алирејсовић и другарице Гошић.

Другарица Алирејсовић се дуго низ година бави проблемима који су интересантни и за сербокроатисте. Радећи на терену она је у стању да сакупи подоста грађе која ће корисно послужити сваком нашем дијалектологу. То потврђује и њено данашње излагање. А у вези с тим један предлог. Добро би било да се у оваквим саопштењима не иде сувише у ширину. Није неопходно давати цијели граматички систем једнога говора на оваквим скуповима. Добро би било да се иде више у дубину. Да се један проблем сагледа у свим пратилачким околностима, да се да цјеловитија слика проблема. И такви прилози обогаћују нашу науку.

О реферату другарице Гошић. Проблематика о којој је другарица Гошић говорила је интересантна. Она од раније привлачи пажњу језичких стручњака. Од Крижанића до наших дана о тој теми се расправља. Закључци су различити. За једне испитиваче постоје говори чија акцентуација познаје двојне интонационе компоненте у склопу једне акцентогене ријечи. За друге је тај проблем присутан и у нашој стандардној акцентуацији. Дакле, овдје се може говорити о различитим приступима овој проблему. Што се тиче стања у нашим народним говорима, данас се, са сигурношћу, може говорити о неједнаком развоју њихове акцентуације. Уз то и о траговима старијих акцената у њима. Јер, да се и тога подсетимо, од *рѹкѧ* није нагло, скоковито, добијено *рѹка*. Између те двије етапе у развоју наше акцентуације постојао је низ међуетапа које су у себе укључивале и двојне акценте: *рѹкѧ*. Дакле, у таквим говорима немамо, како се некада мислило, укрштање разли-

читих акцентуација. Ријеч је ту о слици одређеног степена развитка акцентуације тих говора.

Што се тиче фонетске природе наших узлазних акцената, за које неки сматрају да су двосложни, мислим да се и ту дошло до прихватљивих одговора. Експериментална фонетика нам је ту знатно помогла. Јер, оно што се не може регистровати нашим органом слуха, могу то лијепо да забиљеже прецизни апарати.

Павле ИВИЋ

Колега Станић је говорио о прилично разнородним типовима дужина. Једне су позиционе, у придевским образовањима као *сестрин* или *Петров*, а друге припадају категорији тзв. постакутских дужина у типовима оличеним у примерима као *скѣнѣти* или *кѣћама*, као и у придевима са суфиксима *-āv* и *-āst*. Сваки од тих типова има своју изоглосу. Било би боље да је колега Станић пратио сваки тип посебно, тако да се одмах виде разлике међу изоглосама. Ипак, кад буде објављен текст, читалац ће из изнесених података лако моћи извести закључке у том смислу. Ја бих се осврнуо на основну чињеницу у овој области. Све су то појаве са типично југоисточним ареалом у кругу штокавштине. Поменуто позиционе дужине раширене су и у источнијим источнохерцеговачким говорима и неким шумадијско-војвођанским, а јављају се и на косовско-ресавском тлу. Оне се могу пратити и даље. Наиме, у крашованском говору, који је тимочког порекла, преношен је, пре губитка квантитета, кратки акценат са ултима, али је у примерима као *червѣн* акценат остао непомерен, што показује да је он био дуг. Источноштокавски је, свакако, био и ареал постакутских дужина. Међутим, у косовско-ресавском, а такође и у крашованском, те се дужине не могу пратити, будући да је у том положају квантитет ликвидан без трага. Ипак, индикативна је распрострањеност дужине у наставку *-āma* (*кѣћама*, *крѣвāма*, итд.). Та је дужина нађена у готово свим шумадијско-војвођанским говорима на земљишту Војводине. Она се јавља и у селима јужно од Београда, где ју је забележио Мазинг још 1876, а има је и у западној Шумадији (по Реметићевим записима), у Грузи (по Стевовићевој студији) и у сјеничко-новопазарском крају (по Барјактаревићевој монографији). Једном речју, западно од граница косовско-ресавског дијалекта простире се појас са том дужином, што повећава вероватноћу да је ње било и у косовско-ресавском пре општег скраћивања у слоговима иза акцента. Што се тиче дужина у суфиксима *-āv* и *-āst*, оне су забележене и понегде у западној Србији, из чега следи да су везане за источнодинарске крајеве. У сваком

случају, ниједан од набројених типова не залази у западније штокавске пределе.

Реферат колегинице Алирејсовић показује, поред осталог, да романизама у Херцеговини има мање него у Црној Гори. Покушаћу да објасним ту разлику. Црна Гора је била углавном слободна од Турака, а отворена према венецијанском утицају, док је Херцеговина била под Турском. Осим тога, Црна Гора је крај себе у Приморју имала територију под млетачком влашћу, дакле под директним италијанским упливом, а Херцеговину је од мора одвајала Дубровачка република, где је тај уплив био посреднији. Северозападно одатле налазе се делта Неретве и крајеви даље ка Макарској, дакле предели који су два века били под Турцима и који су тек касније потпали под Млетке, а у којима уз то није било старих градских центара са типично медитеранским обележјима и дугом урбаном традицијом, таквих као што су Котор или Будва. Све је то могло утицати на неједнаку меру продирања романизама у Црну Гору и Херцеговину.

Колегиница Гошић је с правом истакла једну околност која се тако често занемаривала. Висок тон иза узлазних акцената заиста може изазвати утисак двојног акцента, који тако често збуњује студенте почетнике. Међутим, ту ипак морамо рачунати и са једном другом чињеницом, у крајевима где је акцентско преношење у току. Између изговора као *водѐ* и *вòдѐ* постоји цела скала прелазних могућности, коју процес преношења не може заобићи. Логично је да се једно време изговара оно што се бележи као *вòдѐ*, можда напореда са *водѐ* или *вòдѐ*, или са оба та типа.

Митар ПЕШИКАН

Уз реферат М. Станића

Рекао је већ Павле Ивић да између дужина о којима је говорио колега Станић треба издвојити тип *очѐв* од осталих, поста акценатских у односу на старије мјесто акцента, за које је указао да су биле више заступљене на истоку, само што се стара слика затрла процесом скраћивања дужина у источнијим говорима. То су двије потпуно различите категорије дужина, не само по изгласама него и по поријеклу, јер у типу *очѐв* и *сѐстрин* имамо нове, развијене дужине (под утицајем крајњег сонанта, можда дијелом и аналогijом), а у другим случајевима сачуване старе дужине, које називамо постакутским, јер се одржавају иза акцента насталог од прасл. старог акута.

Изражену источнију или југоисточнију репартицију ових дужина потврђује и стање у црногорским говорима, јер се оне

нигдје тако широко не чувају као у Старој Црној Гори, гдје имамо типове *рѣбѣма*, затим *бѣљѣст-бѣљѣста*, одр. *бѣљѣстѣ*, исто тако и *гѣрѣв* (док ка сјеверозападу има скраћивања у одр. виду или и у ж. роду), онда *бѣбин* (али: *бѣбина -о*), инф. *гѣнут*, *плѣкѣт*, *гѣзит*, и најзад једна позиција која није заједничка ни за сву Стару Црну Гору: наставак *-ић*; наиме, у цуцко-љешанском појасу овај је наставак обично кратак (сем лексикализованих типова, као *кѣћић и сл.*), док сам на Његушима биљежио очуване дужине у патронимским образовањима, нпр. *Попдвѣћима*, такође Милетић у Црмници: *Тѣмићи*. Према сјеверозападу се овај репертоар сужава, при чему се можда најдаље простире тип *рѣбѣма*, али и *-ѣв*, *-ѣст* има широку изоглосу (поtvrђено и у Горобилу код Ужичке Пожеге); примјер *крѣѣв* имамо и у Вуковом рјечнику, али то ће бити постциркумфлексна а не постакутска дужина. Инфинитивна дужина, опет, није заступљена на тако широком простору.

Ове постакутске дужине (за разлику од постциркумфлексних имамо основа да дефинишемо као финалне, везан за крај ријечи (послије губљења полугласника, а у ранијој фази то би било пред кратким крајњим вокалом), иако томе наоко противрјече ликови типа *рѣбѣма*, *гѣнѣти*, али можемо узети да је овдје дужина преузета из краћих облика *рибѣм* (стари дат. мн.), *гѣнут* (стари супин). Стари односи би дакле могли бити: *бѣбин-бѣбина*, *слѣнѣв-слѣнава* (али иза циркумфлексног акцента: *крѣѣв-крѣѣва*), *рѣбѣм-рѣбама*, *гѣнѣт-гѣнѣти*, *кѣћић-кѣћићи*, са могућношћу изравнавања у разним смјеровима.

Уз реферате С. Мусића и Е. Алирејсовић

У рефератима је на два различита начина посматрана територијална репартиција романизама. Мислим да је логично што колега Мусић разликује уздужне појасеве: приморски, па ближе залеђе, па дубљи појас. Колегиница Алирејсовић, напротив, оријентише анализу попречно у односу на морску обалу, упоређујући у цјелини Херцеговину са Црном Гором. Мислим да би и таква обласна упоређивања требало комбиновати са посматрањем појасева сличних Мусићевим, јер ни једна ни друга област неће имати исто стање на сектору приморја и рецимо на сектору Пива — Гацко. Што се тиче закључка референткиње да су романизми фреквентнији у Црној Гори него у Херцеговини, вјерујем да је у начелу тачан, зато што Херцеговина нема непосредни обални појас, али би разлике могле бити нешто мање него што је показала анализирана грађа. Наиме, на црногорском сектору много је више пажње посвећено истраживању и обради романизама, па се накупила богата грађа, док су романизми у херцеговачким говорима мање истра-

живани; ако би се и тамо исцрпно пописали, вјероватно би их се нашло знатно више, чиме би се ублажио контраст према стању у Црној Гори.

Још једна узпредна напомена о неједнако одбојном ставу С. М. Љубише према романизмима и турцизмима, о чему је споменуо Мусић. — Има у Љубишином ставу логике, у његово доба турцизми више нијесу били појава у напредовању, њихов проблем био је у суштини историјски већ ријешен, слично као што данас можемо рећи да је ријешен проблем свих варваријама изузев англицизама и мјере употребе интернационалних ријечи (грчко-латинске основе), док су романизми у приморју и даље били актуелан проблем језичке културе.

Уз реферат Р. Маројевића

Претпоставка колеге Маројевића да у топонимима типа *Никшић* имамо сачуван стари једински облик а не резултат накнадне сингуларизације некадашњег множинског имена у складу је с његовом идејом да су некада облици на *-ић* имали и функцију присвојног придјева (а не само именичку), те да трагове те придјевске употребе имамо у топонимастичким типовима *Петрашић поток* или *Ђурђевића Тара*, који су по Маројевићу били аналогни са типом *Радовањ поток* или *Бојање брдо*.

Ја сам с великом пажњом пратио ту Маројевићеву идеју, и мислим да је то озбиљна и добро аргументована хипотеза, али је ипак прихватам као хипотезу а не као доказано рјешење. Али, ако и пођемо од тога, ако узмемо да је заиста у прасловенско доба постојао придјевски тип *Tvorimirit'ъ*, он се на нашем терену морао врло рано угасити, прије него што је постало име *Никшић(и)*. У имену овога града треба видјети сингуларизацију некадашњег плуралског облика, тј. да је то био плуралски облик типа *Озри(х)нићи*, веома обичног у средњем вијеку, а сингуларизација некадашњих плуралских топонима веома је распрострањен процес. Уосталом, у цуцком говору нормалан је плуралски облик овог топонима: *идем у Ни(к)шиће, дође из Ни(к)шићā* итд., што ће бити чување старијег стања.

Srđan MUSIC

Samo nekoliko reči o radu Edine Alirejsovć »Nekoliko crnogorsko-hercegovačkih paralelizama romanskog porijekla« koji mene posebno interesuje. To je veoma dobar rad i reč je o veoma značajnom materijalu. I kao što su rekli moji prethodnici u diskusiji, tu treba ipak voditi računa o slojevitosti tih pojava.

U svakom slučaju, Primorje i neposredno zaleđe nisu isto što i dublje zaleđe. Ja sam nešto radio u vezi sa hercegovačkim posuđenicama. Analizirao sam ih kod Mirka Kovača, i video sam da ih ima... da Mirko Kovač upotrebljava veliki broj posuđenica. U hercegovačkim gradovima ima dosta posuđenica koje potiču neposredno iz Dubrovnika. Neposredan dubrovački uticaj svakako je postojao u Hercegovini. Postojao je i venecijanski uticaj na ušću Neretve posebno u doba Morejskog rata. U svakom slučaju, i oni toponimi koje Edina Alirejsović nije zabeležila u svom radu, kada bi se istraživalo u područjima blizu obale, mogli bi se pronaći. Sećam se kod Supava (= Sveti Pavle) — to je jedan zaselak kraj Stona — odmah gore ka Hercegovini postoji jedna klačina; u primorju ima puno tih klačina, pa i kod mene, kod Herceg-Novog na Prevlaci, ima jedna klačina. Mislim da se klačina može naći u Hercegovini, kao što, na primer, u Herceg-Novom ima mnogo turskih toponima. Turska vladavina od 1482—1687. godine ostavila je bogatu toponimiju. U svom radu »Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj« nabrojao sam dvadesetak-tridesetak toponima, ali mogao sam i više. Čim postoji neka promena, ona ostavlja traga i u toponomastici. U svakom slučaju, savetovao bih kolegici, koja je stvarno sagledala problem, da — kao što je i profesor Peco rekao — ograniči svoja istraživanja. Nama koji smo istraživali Boku Kotorsku i primorske govore nije bilo teško: sretali smo se sa velikim brojem posuđenica. Jedino je bilo teško pronaći metod i ne pogrešiti. Kad već ulazimo malo dublje u kopno javljaju se mnogo složeniji problemi, ali mogu se postići i mnogo bolji i bogatiji rezultati, naročito danas kada postoje radovi Muljačića, Tekavčića, Skokov »Etimologijski rječnik«, koji daju odgovore na mnoge probleme. Tu treba početi sa jednom dubljom analizom i ograničiti se na što manji predeo koji treba potpuno ispitati.

Mato PIŽURICA

Ja bih rekao samo nekoliko riječi u vezi sa referatom kolege Marojevića. Naime, ovaj rad, kada bude objavljen, može da posluži i kao neka vrsta uputstva za sakupljače građe sa terena. Budući da on govori o metodološkim pitanjima koja se tiču odnosa između forme i mogućih semantičkih sadržaja — nema sumnje da je prozodijski aspekt (i akcenat i neakcentovani kvantitet) za cio naš teren nezaobilazan momenat. Zato za obavljanje ovih poslova nije dovoljan entuzijazam i visoka pismenost. Osposobljenost podrazumijeva dvije stvari: sigurnost u bilježenju onog što se čuje i pripremljenost da se osjeti šta povodom određenog podatka treba tražiti. Npr. kad dobije mikrotoponimijski podatak *Zljèbovi*, *Lùgovi* — da potraži genitiv plurala jer on, za razliku od apelativa, često čuva finalni akcenat

Žljebóvā, Lugóvā, ili da uloži napor da osjeti razliku između množinskog akcenta apelativa *pōlja, sēla* od toponima *Sēla, Pōlja*, što može da bude značajan podatak za istoriju akcenta pojedinih morfoloških kategorija. Podsjećam na suptilno korišćenje ovih podataka u nekim radovima prof. Boškovića.

Dragomir VUJIČIĆ

I ovog puta želio bih na neke stvari da skrenem pažnju. *Prvo*, kad je riječ o referatu prof. Stanića, pošto su njegov uskočki i moj jezerski kraj pod Durmitorom u susjedstvu, mogu da potvrdim da su svi kvantiteti, ali samo kvantiteti (!) o kojima on govori i meni bili poznati sve do novijih vremena (recimo, u njegovom primjeru *đevōjkāma*). Međutim, u novije vrijeme primijetio sam i u mom žabljačkom govoru da već druga dužina poslije akcenta strada, pa sve češće slušam ono što je kolega Pižurica u Rovcima zabiljžio *đevōjkāma*. Pošto manje-više svi srpskohrvatski govori tendiraju u pravcu skraćivanja, odnosno gubljenja druge postakcenatske dužine, ne vjerujem da u tom pogledu i uskočki govor predstavlja osobit izuzetak. (Uostalom, o tome je podavno pisao i prof. Ivić, pa i mi u Bosni i Hercegovini.) Drugo je pitanje šta mi *sve čujemo ili prečujemo u govorima*, šta sve čujemo kao normalan prozodijski izraz, a šta ne razlikujemo od normalnog i nekakvog dozivačkog ili ekspresivnog naglašavanja. Po mom dubokom uvjerenju, ne postoji ni u govoru uskočkom takav prozodijski tip kakav prof. Stanić navodi: *Mīldvānē*. Pa, prije svega, prof. Stanić mora da zna da u tim govorima u riječima i antroponimima domaćeg porijekla ne postoji dugi silazni akcenat na predzadnjem slogu, pa ni u sredini, višesložnih riječi. Prema tome, radi se o čobanskom dozivanju, što nije predmet standardnih dijalektoloških ispitivanja. To moraju biti posebna ispitivanja, ali se mora reći i šta je to.

Meni se veoma svidio i rad kolegice Alirejsović, i to iz više razloga. Ona prati polako romanizme u crnogorskim govorima... No, ja ne bih mogao prihvatiti tvrdnju da više ima romanizama u crnogorskim govorima nego na području Hercegovine... Čak bih tvrdio i obrnuto, izuzimajući, naravno, crnogorski primorski pojas, o kome se dosta i ovdje govorilo i za koji se i odavno zna da ima dosta romanizama. — Takozvani apstraktni romanizmi — to je jedna izuzetno lijepa tema, i siguran sam da ih mnogo ima i u Hercegovini i Crnoj Gori. Tim kolegica Alirejsović načinje jedan delikatan problem, a ne samo interesantnu temu.

Dalibor BROZOVIĆ

Kada sam dobio program ovoga skupa, onda sam se posebno spremao da poslušam referat kolege Milije Stanića, jer me osobito zanima fenomen tih specifičnih dužina o kojima je govorio. Njihova je važnost prilično velika, to je nešto što ima određenu općeslavensku težinu na dijaletkološkom planu, iznad onog prosjeka koji asortiman fenomena u srpskohrvatskim dijaletkima nudi na slavenskom tržištu. Žao mi je što sam bio spriječen i upravo to dijelom nisam čuo, a to je za ove terene jedna od najvažnijih stvari. Razumije se, iako je to specifično crnogorska osobina, sam fenomen ipak prelazi crnogorske republičke granice, pa ima čak i dalekih pandana. U poznatom zborniku *Fonološki opisi* meni je dopalo da opisujem Dobrinj na Krku, gdje čovjek ne bi očekivao slične pojave (iako su, naravno, već otprije poznate). Bilo bi dobro da se sintetski obrade sve dužine toga tipa na općehrvatskosrpskom nivou.

Htio bih još nešto reći uz referat kolegice Gošić. Dvostruki su akcenti ipak šire predstavljeni u našim dijaletkima, ali da ne nabrajam, želio bih samo jednu stvar spomenuti. Ima jedan dijaletk u kojem su dvostruki akcenti ostali sve do danas osnovnom prozodijskom realizacijom kada se sluša dijaletkni govor, tj. oni predstavljaju osnovni oblik govorenja. A prenesen ili neprenesen akcent koegzistiraju s dvostrukim tek na drugome planu, neizrazito, s time da je neprenesen uglavnom u enklizi pa se ne može računati kao punopravan. Radi se o lastovskom dijaletku. Koliko god slušao govor ili preslušavao vrpce, ne možeš nikako reći da li je jači udar na starome ili na novom mjestu. Jedno je i drugo u nekoj ravnoteži. Naravno, i svaki je novostokavski uzlazni akcent donekle dvosložan, pa prema tome, i donekle dvostruk. Ali u lastovskom se dijaletku stabilizirala jedna prethodna prelazna faza, s razvojem na pol puta.

Ми́лија СТАНИЋ

Оно што су говорили у вези са мојим саопштењем Павле Ивић и Митар Пешикан налази се готово у цјелини у мојој књизи *Ускочки акценат* (СДЗБ XXVIII, в. горе), а ја сам се, као што је речено на почетку и на крају саопштења, ограничио само на распрострањеност поменутих дужина на теренима Црне Горе, тј., као што је речено, нисам се овдје бавио ни теоријским питањима ових дужина, ни саопштавао ко се њима бавио (а многи су се бавили), нити њиховим простирањем по теренима осталих говора српскохрватског језика.

Драгомир Вујичић је говорио о појавама као што су *ћевџкама* и *ћевџкама*. Одговорио сам да сам о тој појави раније писао у Јужнословенском филологу и у књизи *Ускочки акцен-*

нат (в. горе) и да је ту дужина колебљива, тј. да постоји *ћевџ-кама* и да се прва дужина у наставку-ама скраћује (*ћевџкама*).

О мом саопштењу „Распрострањеност дужина типа *мислити* у црногорским народним говорима“ говорили су професор Ивић и Митар Пешикан. Дошло је до малог неспоразума. Њих двојица су говорили и о теоријској страни овог питања (тј. дужина типа *мислити*, *кућама*, *гарава*, *Петров*, *Милошев*, *сестрин*) и о распрострањености тих дужина ван терена Црне Горе, а ја сам се у свом саопштењу оградио и од једног и од другог, задржавши се само на распрострањености поменутих дужина у црногорским говорима. Али није, разумије се, наодмет оно што су говорили Ивић и Пешикан, само се, као што је и једном и другом добро познато, све то или готово све налази у мом раду „Ускочки акценат“, објављеном у Српском дијалектолошком зборнику, књ. XXVIII, Београд, 1982, хоћу да кажем да ми је та материја била позната.

Усвајам Ивићево мишљење да је било потребно показати простирање сваке поједине од горе наведених дужина у црногорским говорима, а не само онако како сам ја урадио — показивање свих дужина у сваком поједином говору.

Друг Драгомир Вујић вели да је просто немогуће овако акцентовати име *Милџанџ* (вок.), како сам ја акцентовао у неким својим објављеним радовима. Заиста је неубичајено и помало чудно акцентовати сваки слог у ријечи. Међутим, оно што сам рекао и урадио — сасвим је тачно. Моји Ускоци живе у планинским крајевима и дозивање је редовна појава. Дозивање је врста узвика, узвикивања, и у њему су могућа наглашавања појединих или свих слогова имена или акценти и дужине за које књижевни језик не зна. Према томе је *Милџанџ* или *Милџанџа* сасвим уредан и стваран дозивни нагласак.

Напомена. Проф. Станић је изговорио пред скупом поменута имена онако како се то у дозивању чини на планини Сињавини: *О Милџанџа*, *О Милџанџе*, *О Милџанџааа*, *О Милџанџа!*

Радмило МАРОЈЕВИЋ

Сложеност теме *Методолошка питања ономастичких истраживања* коју сам покушао да обрадим састојала се у томе што је она замисљена тако да укаже на најважније методолошке проблеме у овим истраживањима (топонимији и антропониимији) и на начин њиховог рјешавања, а истовремено дају се тумачења постанка неких историјских и савремених топонима. Ова двопланост теме и ограничено вријеме за излагање објашњавају можда превише сажето приказивање постанка појединих ономастичких ликова.

Кад је ријеч о плуралском облику топонима у изразу *идем у Ни(к)шиће*, на који указују М. Пешикан и М. Пижурица, треба имати у виду сљедеће. *Никшић* и *Никшићи* су два различита топонима. Док је *Нѝкшић* ојконим, настао супстантивизацијом придјева *Nikšić* елипсом именице *grad* у синтагми *Nikšić grad* (придјев *Nikšić* је имао шире посесивно значење 'који припада Никшићу [Никшином сину]' или 'који припада Никшићима [Никшиним синовима или потомцима]'), дотле су *Нѝкшићи* етнотопоним, истовремено назив племена и назив мјеста гдје то племе живи. Ово значење наводе Вук, Даничић и Маретић.

Топоними на *-ići* са етимолошким плуралом настали су преношењем назива племена или братства на мјесто гдје то племе или братство живи. Међу топонимима на *-ići* има, међутим, и оних који су плуралски облик добили секундарно. Како и зашто су га добили показао сам у посебном раду (ЈФ XXXVIII).